

כאיל תערוג

תוספת לגליון 18

פנינים על פרשיות השבוע וענינה דיומא, ממון רבן של ישראל רבנו
בעל האילת השחר שליט"א, מספריו הק' ומכתבי תלמידים

הלכות ברכת הפירות

מתוך שיעורי הגאון רבי בן ציון פלמן שליט"א שנדפסו בס' שיעורי שלמי תודה

אכל מזונות או פירות מז' המינים ונתחייב בברכה מעין ג' ואכל פרי או שתה משקין שברכתן בורא נפשות איזה מהן יברך ראשון
המייב בסי' ר"ב סי"א בביה"ל ד"ה ברכה אחת הביא בשם הפמ"ג דיברך המעין ג' קודם דהיא חשובה, ויל"ע בזה דהנה המג"א בסי' קס"ה סק"ג כתב בשם המהרש"ל בתשובה סי' צ"ז דמי שאכל ונתחייב בברכה אחרונה והטיל מים ונתחייב באשר יצר מברך תחלה אשר יצר דהיא תדירה ותדיר קודם והביאו המייב בסי' ז' סק"ב, והגרעק"א שם בסי' ז' ס"א נסתפק אם הטיל מים קודם ברהמ"ז מה קודם האם אשר יצר קודם תדיר עדיף או ברהמ"ז שהוא דאורייתא קודמת דאפשר דאורייתא לגבי דרבנן הוי כמו מקודש ותליא באיבעיא דהש"ס בזבחים תדיר ומקודש מה עדיף ופסק הרמב"ם דיכול להקדים מה שירצה ונשאר בצ"ע לדניא, ועי' בצ"ח בברכות ריש פרק אלו דברים דף נ"א ע"ב שכתב דמצוה דאורייתא כנגד תדיר הוי בגדר תדיר ומקודש ועי' בשאג"א סי' כ"ב שחולק וס"ל שאין דין קדימה של דאורייתא לגבי דרבנן שדרבנן לגבי דאורייתא הוי כמו מידי דרשות ואפשר להקדים עשיית מידי דרשות לפני קיום מצוה דאורייתא, ולהלכה יברך קודם אשר יצר חדא דאפילו אי ברהמ"ז חשיבא מקודש מ"מ הוי בעיא דלא איפשטיא אי בתדיר ומקודש יקדים למקודש ופסק הרמב"ם דאיזה מהם שירצה יקדים, שנית דיש צד באחרונים שצריך להקדים אשר יצר מדין תדיר ולכאורה ה"נ הרי ברי"נ תדירה יותר ממעין ג' וא"כ אולי יקדים ברי"נ קודם תדיר עדיף ובפרט למאי דקי"ל לעיקר דינא דברכה מעין ג' דרבנן וגריעא מברהמ"ז **וכן שמעתי להלכה מהגראי"ל שטיינמן שליט"א** דאיזה מהם שירצה יקדים כדמוכח ברעק"א ועי"ש מש"כ לדון בזה הגרב"צ שליט"א. (עמ' נ"ז)

טעה וברך בפה"א על פה"ע ולפניו פה"א

מעשה באחד שהיו לפניו כמה מינים דפרי העץ וכמה מינים דפרי האדמה וחפץ לאכול לכולם, ונטל פרי העץ ודעתו היה לברך עליו בפה"ע ולפטור את כל פה"ע ואח"כ לברך בפה"א ואיתקיל מילוליא וברך על פה"ע בפה"א. והנה לכאורה כיון דקי"ל דאם בירך על פה"ע בפה"א יצא א"כ ה"נ נפטור כל פה"ע בברכה דבפה"א כיון שהוא היה מכוון בברכה זו לפטור את פה"ע. אלא דלענין פרי האדמה לכאורה צ"ע אי נמי נפטור בהך ברכה דבפה"א כיון שהיו לפניו ודעתו לאכול וזה ברכה הראויה להם, או דאחר דהוא כיון בברכה זו לפטור לפה"ע בלחוד ואח"כ לברך על פה"א ולא רצה להוציא בברכה זו לפה"א, א"כ י"ל דיברך תו על פה"א בפה"א. **והגראי"ל שטיינמן שליט"א אמר** דלכאורה כן נראה דיברך שנית על פה"א בפה"א. ואפשר שזה תלוי בספק שהביא רעק"א בסי' ר"ו סי"ה בשם התבואת שור יור"ד סו"ס י"ט במי שלפניו כמה מינים של פרי העץ וברך בפה"ע לפטור הכל ועל מין אחד טעה וחשב שהוא פה"א וכיון שאח"כ יברך עליו בפה"א ואחר שבירך בפה"ע נודע לו שגם זה פה"ע האם חוזר ומברך עליו דשמא כיון דסו"ס בירך בפה"ע שזהו ברכתו הראויה א"כ חייל גם על זה, ולא דמי לנמלך כיון שהיה בדעתו לאכול ולא נתחדש לו כלום וא"כ ה"נ כיון שבירך בפיו בפה"א שזהו הברכה הראויה לפה"א והיה בדעתו לאכול חייל הברכה גם על פה"א. אמנם בשם הגראי"ל שטיינמן שליט"א שמעתי לחלק דהתם בירך סתמא ודעתו שהברכה תועיל עד כמה שהיא יכולה להועיל אלא דטעה וסבר שעל פרי זה אין מועיל הברכה ולקושטא מועלת גם ע"ז, אבל הכא שידוע שיש ב' מינים שאין ברכותיהן שוות ודעתו היתה לברך על פה"ע ולא על פה"א אלא שאיתקיל מילוליא בזה כיון שכוונתו היתה רק לפה"ע ולא לפה"א אין הברכה עולה ע"ז וצריך לחזור ולברך. (עמ' י"א)

בדין יין פוטר כל מיני משקין מברכה ראשונה ואחרונה

אם שתה רביעית יין ורביעית משאר משקין, ברכת מעין ג' של היין פוטרת מבורא נפשות, והסתפק השעה"צ סי' ר"ח סק"ע בשתה רוב רביעית יין איך יעשה לענין ברכה אחרונה דמשקין דהרי יש דעות דסברי שאפילו על רוב רביעית צריך לברך מעין שלש ולשיטות אלו הרי אינו יכול לברך ב"נ על המשקין, אלא שלמעשה המנהג מספק לברך מעין ג' רק על רביעית יין, אבל עכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וא"כ וכי מפני שאין אנו יודעין לברר ההלכה יחוייב עי"ז לברך ב"נ וצ"ע. ובספר עמק ברכה הלכות ברכת הנהנין אות ה' הקשה על השעה"צ דהרי ברכת היין דמעין ג' דפוטרת שאר משקין אין פירושו דכששתה יין אינו חייב בבורא נפשות על המשקין אלא פירושו דהברכה מעין ג' של היין פוטרת את החיוב ב"נ כי הטפל נפטר בברכת העיקר, וא"כ היכא שבפועל, אינו מברך ברכה אחרונה על היין כגון ברוב רביעית שאינו מברך מטעם ספק ממילא שוב חייב בב"נ על המשקין דאין מה שיפטרנו, ולדבריו ה"ה אם אינו יכול לברך מעין ג' משום איזה אונס שהיא כגון שאינו יודע הברכה ואין לו מי שילמדנו ה"נ יברך ב"נ על המשקין אפילו ששתה רביעית יין דס"ס אינו נפטר בברכה אחרת.

ושמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א ליישב סברת השעה"צ, דהנה מי שאכל פירות או שתי משקין בתוך הסעודה דקי"ל שהפירות נטפלים לסעודה ויוצא בברכה"ז על הכל בזה ודאי דאף אם אינו יכול לברך ברהמ"ז משום איזה סיבה שהיא לא יברך ב"נ על הפירות משום שאכילת הפירות נטפלים לגוף הסעודה ואין להם כלל חיוב עצמי של ברכה אחרונה דב"נ כ"א חיוב ברכה דסעודה דהוא ברהמ"ז, וא"כ ה"נ ס"ל לשעה"צ דהא דשאר משקין נטפלים ל"ן אין פירושו שרק החיוב ברכה של זה נטפלת לזה אלא דשתיית המשקין טפלים לשתיית היין והוי כסעודה על היין ואין למשקין חיוב עצמי של ברכה כלל אלא כל עיקר חיוב ברכה אחרונה ידיהו זהו מעין ג' ולא ב"נ, וא"כ לשיטות הפוסקים דעל רוב רביעית מחויב במעין ג' ה"נ דאינו יכול לברך על המשקין ב"נ אע"פ שבפועל מספק לא יברך מעין ג' וכמש"כ השעה"צ. (עמ' י"ב)

והגה"צ רבי זאב איידלמן זצ"ל אמר דלפ"ז לכאורה אם שתי מים מתחילה ואח"כ שתי יין בכה"ג ברכה אחרונה דיין לא תפטור כיון דאין שתיית המים טפלה ל"ן, ומסתמת הפוסקים נראה דבכל גווני פוטרת ומשמע שהברכה רק פוטרת ואינו דין בעצם השתיה דנטפלת. (עמ' מח)

סלט פירות העשוי מפה"א ופה"ע

סלט פירות שמעורב בו פרי עץ ופרי אדמה ותערובתו הוא באופן שכל מין ניכר בפני עצמו, הכריע הבה"ל בר"ס רי"ב דאזלין בתר רובא ומברך רק ברכה אחת ולכן אם הרוב הוא פה"ע מברך בפה"ע והפה"א שהוא המיעוט נפטר בברכה שבירך העץ משום שהמיעוט נעשה טפל לרוב וע"ש. **ושמעתי מהגרא"ל שטיינמן** שה"ה לענין ברכה אחרונה כגון שיש לו סלט פירות העשוי מחתיכות תפוחים וענבים והרוב הוא תפוחים ואוכל הכל יחד מהתערובת, דלפי הבה"ל שהמיעוט נעשה טפל לרוב א"כ הענבים יהיו טפלים לרוב התפוחים ויברך ברכה אחרונה בורא נפשות אף שיש בענבים שיעור כזית, וכ"ז שאוכל הכל יחד מהתערובת אבל אם מוציא מהתערובת חתיכת תפוח בפני"ע ואוכל וחתיכת ענבים בפני"ע ואוכל הכל יחד בתחילה ובסוף ברכתו הראויה. (עמ' ט"ז)

היכא דסדר הקדימה היפך מסדר האכילה

אם סדר האכילה שאוכל תחלה לשובע ואח"כ דבר לקינוח כמו שיש אוכלים בשר ואח"כ קומפוט לקינוח, **שמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א** שאז יכול לברך תחלה שהכל על הבשר ואח"כ בפה"ע על הקומפוט מאחר שכן הוא דרך האכילה, ויסוד דבריו הוא מתוס' אנשי שם פ"ו דברכות מ"ד שהביא מהלקט הלכות קטנות שכתב בשם מהר"א תרומת הדשן, דהא דחביב קודם היינו דוקא כשאין קפידא לאכול זה קודם זה אבל אם דרך אכילתם ע"פ הרפואה או ממנהג להקדים זל"ז מקדים אפילו אינו חביב. (ע' כ"ב)

אכל ח"ז ענב וח"ז תפוח ובירך וחזר ואכל ח"ז ענב

אם כשבירך בר"נ הוציא את חבריו שאכל כזית פירות, ואח"כ אכל הוא תוך כדי אכילת פרס עוד חצי זית ענבים, אי נימא דאיגלאי מילתא למפרע דברכת בר"נ שבירך הוי לבטלה א"כ אין חבריו יוצא בבר"נ ששמע ויצטרך לברך שנית בר"נ, ומיהו בכהאי גוונא שכבר בירך בר"נ אפשר דאסור לו לאכול עוד ח"ז ענבים בתוך כא"פ לאכילה ראשונה כיון דגורם עי"ז דברכת בר"נ שבירך יהא לבטלה. **ושאלתי זאת להגרא"ל שטיינמן שליט"א** ואמר דמדחזינן שאם אכל רק חצי כזית תפוח וחצי כזית תאנה דמברך ב"נ אף שאין כזית שלם בתפוח א"כ חזינן שהברכה של בר"נ פטור גם את התאנה וא"כ כשאכל אח"כ עוד חצי כזית תאנה לא מברך מעין ג' כיון שהחצי כזית תאנה הראשון שאכל כבר נפטר ע"י ברכת בר"נ. (עמ' מ"ו)

כזית ענבים וח"ז תפוחים וח"ז בננה אי מצטרפי לבר"נ

יל"ע במי שאכל כזית ענבים וחצי זית תפוחים וחצי זית מפרי האדמה כגון בננה אי מצטרפי הח"ז תפוחים וח"ז בננה לברך נמי בר"נ, דהרי אם היה אוכל רק ח"ז תפוחים וח"ז בננה היו מצטרפים לברך בר"נ וא"כ ה"נ אחרי שאין חיוב ברכה אחרונה בפני עצמו על התפוחים א"כ אינו בטל לברכת מעין דג' דענבים ואינו נפטר לכאורה בברכת מעין ג', ושוב י"ל דמצטרף לח"ז דבפה"א דבננה להתחייב ברכת בר"נ, או נימא דכהאי גוונא נמי נטפל הח"ז תפוחים לענבים כמו אם אכל כזית ענבים וכזית תפוחים דמברך רק מעין ג'. **והגרא"ל שטיינמן שליט"א אמר** דגם בזה נטפל הח"ז תפוחים לענבים ונפטר בברכתם דאף שאין עליו חיוב ברכה אחרונה בפני"ע נמי נטפל למעין ג' ואין הח"ז תפוחים מצטרף לח"ז בננה, וכמו דאם אכל כזית ענבים וכזית תפוחים וח"ז בננה דודאי לא יצטרף הח"ז האחרון של התפוח לח"ז בננה לברכה אחרונה כיון דגם הוא נטפל לענבים ואף שח"ז אינו חייב בברכה מ"מ הכל נטפל לענבים וא"כ ה"נ בנד"ד נטפל הח"ז לענבים ואינו מצטרף לבר"נ עכ"ד. (עמ' מ"ז)

בירך העץ והאדמה

הרוצה לאכול פרי העץ ופרי אדמה ובירך עליהם ברכה אחת ברוך א"י אמי"ה בורא פרי העץ והאדמה יל"ד האם יצא ידי חובת שניהם או עדיין צריך לברך ברכת האדמה. תשובה: הנה כתב הרמב"ם סוף"א מהל' מעשר וכן נפסק בשו"ע יו"ד של"א סעיף ע"ח המפריש תרומה גדולה או תרומת מעשר מברך קודם שיפריש אקב"ו להפריש תרומה וכן המפריש מעשר ראשון מברך קודם להפריש מעשר וכו' ואם הפריש הכל זה אחר זה מיד ולא סח ביניהם כוללן בברכה אחת ומברך להפריש תרומות ומעשרות ע"כ והכף החיים (סי' ר"ו סק"י"ב) כ' דלפ"ז אם בירך ברכה אחת ואמר שני הנוסחאות ביחד דהיינו בורא פרי העץ והאדמה שפיר יצא ויאכל פרי העץ ומיד אח"כ פרי אדמה. **אולם העיר בזה הגרא"ל שטיינמן שליט"א** שאין לדמותם זל"ז דהתם יש ב' מצוות בחפץ אחד דהיינו מצות הפרשת תרומה והפרשת מעשרות אע"פ שהם ב' מצוות נפרדות בכל זאת מכיון ששתי המצוות מתקיימין על חפץ אחד יכול לאחדם בברכה אחת, משא"כ בברכת העץ והאדמה שהן ב' ברכות בשני חפצים שונים מני"ל לומר שיכול לאחדם ביחד עכ"ד. (קובץ קול התורה נה עמ' קסה מהגר"א דינר שליט"א).